

L'avaluació de la implantació de la terminologia catalana: on som i on podríem arribar

*The evaluation of Catalan terminology implantation:
where we are and where we could go*

M. Amor MONTANÉ MARCH

Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 28 de maig de 2014

Data d'acceptació: 2 de setembre de 2014

RESUM

L'avaluació de la implantació de la terminologia s'emmarca en el procés de normalització de la llengua catalana. En aquest article expliquem breument la situació en què es troba aquest procés i, sobretot, fem un repàs dels diversos estudis d'implantació que s'han dut a terme en el context català, que giren a l'entorn de dos eixos principals: la sociolingüística i la lingüística de corpus. N'observem les coincidències i les divergències, els encerts i les mancances, amb l'objectiu d'obtenir un estat de la qüestió actual. La situació fa palesa la necessitat d'avaluació contínua de la implantació i, si escau, d'actualització, a partir de la qual plantejarem algunes perspectives de futur.

PARAULES CLAU: normalització terminològica, implantació terminològica, sociolingüística, corpus, llengua catalana.

ABSTRACT

The evaluation of terminological implantation is part of the process of terminology planning in the Catalan language. This paper discusses briefly the present situation of this process and especially reviews the various implantation studies carried out in the Catalan context, which revolve around two main axes: sociolinguistics and corpus linguistics. Similarities and differences, successes and shortcomings are shown, in order to determine the current state of the art. The situation highlights the need for ongoing evaluation of implantation and, if appropriate, for terminology update. At the end, some future prospects are considered.

KEYWORDS: terminology planning, terminological implantation, sociolinguistics, corpus, Catalan language.

1. INTRODUCCIÓ¹

En l'àmbit de la llengua catalana, l'estudi de la implantació terminològica està lligat principalment al procés oficial de normalització de la terminologia i, per tant, al TERMCAT, com a centre institucional que s'encarrega d'aquesta tasca. Així doncs, la majoria dels treballs que avaluen l'ús dels termes se centra a analitzar l'estat de les propostes oficials del TERMCAT enfront d'altres unitats utilitzades en context.

Tenint en compte aquestes circumstàncies, creiem que en primer lloc cal presentar una panoràmica general sobre la normalització terminològica i la situació concreta de la llengua catalana en aquest camp. En segon lloc, farem un repàs dels diversos estudis d'implantació que s'han dut a terme en l'àmbit català i resumirem els eixos principals a partir dels quals s'han desenvolupat per observar les coincidències i les divergències, els encerts i les mancances, amb l'objectiu d'obtenir un estat de la qüestió que permeti veure les perspectives de futur.

2. FONAMENTS

2.1. *La normalització terminològica*

L'avaluació de la implantació de la terminologia s'emmarca en un procés de normalització terminològica de la llengua, la qual s'insereix en un marc més ampli de planificació lingüística. En aquest àmbit, un referent ineludible és el Quebec. Durant els anys setanta del segle XX, en aquesta província bilingüe del Canadà es van començar a preocupar per l'ús de la llengua francesa al mateix nivell que l'anglès en totes les situacions comunicatives, tant generals com especialitzades. Auger (1986) va ser un dels primers a teoritzar sobre el procés de normalització terminològica, el qual va dividir en diverses etapes: recerca terminològica, normalització terminològica, difusió de la terminologia, implantació terminològica, avaluació i control de la terminologia, i actualització de la terminologia. En el camp de la implantació terminològica, les etapes més importants són les tres darreres, que impliquen que s'han de dur a terme accions de dinamització per implantar la terminologia, que s'ha de realitzar un seguiment de l'ús dels termes en context i que, d'acord amb els resultats observats, s'han de replantejar i actualitzar els termes que no s'utilitzen.

En el context específic de la llengua catalana, la normalització terminològica és una activitat de tipus intervencionista, ja que hi ha un organisme que depèn de l'Administració que és qui s'encarrega de dur a terme i de controlar el procés: el Centre de

1. Aquest article s'ha realitzat en el marc del projecte *Neologismos generales y neologismos especializados: análisis y contraste desde el punto de vista de su producción, recepción y circulación social* (FFI2012-37260), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat, i parteix d'un encàrrec d'Avalnorm amb motiu de la I Jornada d'Estudi de la Implantació de la Normativa. La bibliografia citada en el text ha quedat recollida en un document a part, juntament amb la dels altres treballs de la secció monogràfica.

Terminologia TERMCAT i, concretament, el Consell Supervisor. Hi participen representants de l'Institut d'Estudis Catalans i del mateix TERMCAT, i especialistes dels àmbits tècnics, científics i humanístics. S'hi intenten agrupar, doncs, els tres vessants de la normalització (lingüístic, terminològic i d'ús), per tal d'assegurar l'èxit de la implantació dels termes que aprova. El resultat d'aquesta activitat institucional són els *termes normalitzats*.²

2.2. La implantació terminològica

La implantació es pot concebre des de dos punts de vista: com un procés que inclou un conjunt d'accions que tenen com a objectiu promoure la difusió i l'ús de la terminologia (Auger, 1986) o com un resultat, amb referència a l'acompliment de l'objectiu del procés, és a dir, aconseguir que els termes proposats com a formes de referència passin a l'ús real (Cabré, 2010: 5). En el marc d'aquest treball, quan parlem d'implantació de la terminologia normalitzada ens referim al resultat, és a dir, al fet que els termes que aprova i difon el Consell Supervisor del TERMCAT acabin arrelant en la llengua i s'hi acabin establint, de forma que al cap d'un temps ja no es percebin com a formes noves o foranes de la llengua.

Tanmateix, hi ha termes que no assoleixen aquest objectiu i no aconsegueixen implantar-se en l'ús. A causa del desequilibri en l'assoliment de l'ús de la terminologia normalitzada són tan importants i imprescindibles els estudis d'implantació, els quals constitueixen l'estratègia principal per a avaluar els resultats del procés de normalització terminològica. És precisament en les societats en què s'han hagut de dur a terme accions de planificació lingüística on la preocupació per l'avaluació és creixent, ja que senten la necessitat de comprovar si les mesures que s'han pres en matèria lingüística i, en aquest cas, terminològica han resultat eficaces (Auger, 1999: 17).

La qüestió principal és com han de ser els treballs d'avaluació, quina metodologia han d'utilitzar i quin corpus han d'analitzar. Els estudis d'implantació terminològica, a més, solen anar acompanyats de l'establiment d'índexs i de mesures, per a calcular el grau d'implantació de les propostes, i del disseny d'eines, que implementen aquestes mesures i constitueixen sistemes d'anàlisi de la implantació.

En el marc de la llengua catalana, considerem que el procés de normalització de la terminologia es va començar a dur a terme entre el 1985, any en què fou creat el Centre de Terminologia TERMCAT, i el 1986, amb l'inici de l'actuació del Consell Supervisor.³ Han transcorregut, per tant, més de vint-i-cinc anys des que la tasca normalitzadora es va instituir oficialment. Encara que no sembla que hi hagi con-

2. La terminologia normalitzada pel Consell Supervisor s'acostuma a presentar en forma de fitxa terminològica i s'incorpora directament a la Neoloteca (<http://www.termcat.cat/ca/Neoloteca>), una base de dades de terminologia normalitzada en línia que representa la major plataforma de difusió d'aquestes unitats.

3. La primera reunió del Consell Supervisor va tenir lloc el 5 de febrer de 1986.

sens en la qüestió del temps que cal deixar passar per a poder valorar objectivament la implantació dels termes oficials,⁴ després de vint-i-cinc anys de normalització terminològica en català, sembla clar que és necessari realitzar estudis d'avaluació de l'ús dels termes oficials. I, de fet, aquesta necessitat es reflecteix en l'interès creixent que darrerament desperta aquest tema, tal com ho demostra la proliferació no només d'estudis de caire més particular, sinó també d'alguns projectes a nivell universitari.

A continuació fem un repàs dels principals estudis i projectes d'implantació que s'han dut a terme fins ara en llengua catalana —dels quals tenim coneixença—, posant especialment èmfasi en la metodologia que utilitzen per a la recopilació i l'anàlisi del corpus.

3. ESTUDIS D'IMPLANTACIÓ TERMINOLÒGICA EN LLENGUA CATALANA

Podem classificar els estudis d'implantació en dos grans grups, d'acord amb el tipus de dades que analitzen: obtingudes a partir d'enquestes o de l'observació directa, és a dir, dades orals, i obtingudes a partir de corpus escrits. Tanmateix, cal dir que hi ha estudis que combinen l'anàlisi dels dos tipus de dades. Una altra classificació possible dels treballs es podria centrar en l'enfocament que prenen, en el sentit que n'hi ha que parteixen clarament d'una aproximació sociolingüística mentre que n'hi ha d'altres que són estudis basats en la lingüística de corpus.⁵

D'acord amb la classificació a partir de l'enfocament analític, presentarem en primer lloc els estudis de base sociolingüística i, a continuació, els estudis basats en corpus. Malgrat que no són dues visions contraposades, sinó complementàries, tal com afirma Lorente (2012: 69-70), aquesta classificació centrada en l'enfocament dels estudis ens és útil per a organitzar-los.

3.1. *Estudis d'implantació de base sociolingüística*

El treball més destacat en aquest grup és el realitzat per Vila (dir., Nogué i Vila, 2007) en l'àmbit dels esports. Es tracta d'un recull de tres estudis en els quals s'analitza la implantació de la terminologia normalitzada pel TERMCAT en tres esports minoritaris: l'esgrima, l'escalada esportiva i l'hoquei sobre herba, amb un fil conductor únic: «avaluar els resultats en els usos lingüístics de les polítiques de normalització terminològica de les institucions catalanes» (Vila, dir., Nogué i Vila, 2007: 27).

4. Aquesta és una discussió àmpliament tractada en la bibliografia sobre implantació (Auger, 1999; Depecker, 1994; Rull, 2000; Quirion, 2003 i 2004; TERMCAT, 2006), però no hi ha una opinió compartida.

5. També han estat anomenats *estudis terminomètrics*, sobretot al Quebec, creant una analogia amb els estudis lexicomètrics realitzats sobretot a la Universitat de París III (*Sorbona Nova*).

D'acord amb un enfocament social, els autors parteixen de la base que la normalització no només es fa sobre la llengua, sinó també sobre les persones que la parlen, i «s'ha de prendre en consideració que aquestes tenen hàbits, opinions i preferències, aprenen i desaprenen contínuament, i formen col·lectius que els influeixen i sobre els quals influeixen» (Vila, 2008: 193). Per aquest motiu, la metodologia utilitzada per a l'anàlisi de la implantació en els tres estudis que recull l'obra és de base etnogràfica i sociològica i s'organitza en diverses fases:

1a fase. Selecció de l'àrea d'estudi. Es van escollir tres esports la terminologia dels quals va ser revisada, normalitzada i difosa a través de diccionaris, i també de pòsters i tríptics en algun cas, durant els Jocs Olímpics del 1992. A més, es van escollir esports minoritaris perquè es desenvolupen en comunitats reduïdes d'usuaris i, per tant, eren accessibles des del punt de vista dels recursos disponibles i del coneixement aprofundit de l'àrea.

2a fase. Caracterització de l'àrea d'estudi. Per als tres esports es presenta l'àrea en termes generals (organització institucional, competicions, etc.), en termes sociolingüístics (llengües d'ús habitual, procedència de les persones relacionades amb l'esport, etc.) i des del punt de vista terminològic (accions de normalització empreses, vies de difusió de la terminologia, etc.).

3a fase. Construcció del marc teòric i analític. Els tres estudis persegueixen un objectiu general comú, però les especificitats de cadascun dels esports analitzats van conduir a tipus d'anàlisis diferents. Per exemple, en l'àmbit de l'escalada esportiva es van poder avaluar materials escrits, però en l'esgrima només es van poder estudiar dades orals. També, en alguns casos es van tenir presents per a l'anàlisi tant els usos reals com el coneixement dels usuaris.

4a fase. Selecció dels termes i de les tècniques d'anàlisi. El criteri que es va imposar va ser la conflictivitat del terme, sigui perquè presenta diverses variants denominatives concurrents, perquè s'allunya de les denominacions en altres llengües, perquè la codificació va ser problemàtica, etc. A més, es va tenir en compte la freqüència d'ús, per assegurar una quantitat considerable de dades per a l'anàlisi; el grau de difusió de les unitats, perquè no es pot analitzar la implantació d'un terme que no ha estat introduït en la comunitat que ha d'utilitzar-lo, i la facilitat d'incorporar el terme en l'enquesta per a l'obtenció de dades quantitatives.

Pel que fa a les tècniques de recollida de dades, es va recórrer a les que s'usen en sociolingüística (Vila, dir., Nogué i Vila, 2007: 60): enquestes amb preguntes obertes, semiobertes o tancades, entrevistes semidirigides, observació subreptícia, enregistraments d'interaccions, exploració i buidatge d'usos en els mitjans, i buidatge d'altres materials escrits.

5a fase. Recollida de dades. Es va realitzar sobretot a nivell oral, però en alguns casos també a nivell escrit.

6a fase. Tractament de les dades. Consisteix a convertir els materials recollits en dades manipulables i analitzables.

7a fase. Anàlisi. L'exploració manual, terme a terme, és el procediment majoritàriament utilitzat en els tres casos d'anàlisi del treball.

Les darreres fases del procés (8a, 9a i 10a) tenen a veure amb la presentació i la difusió de les conclusions extretes de l'estudi i la seva consideració en el procés d'avaluació de la terminologia normalitzada, la qual cosa es va dur a terme mitjançant la publicació de l'obra i la presentació dels resultats a les entitats implicades, com ara el TERMCAT.

Com a conclusions, els tres estudis presentats a Vila (dir., Nogué i Vila, 2007) observen que la implantació de les denominacions normalitzades estudiades és escassa, perquè existeix un alt grau de variació lingüística, motivada per factors diversos (canal de comunicació, formalitat, etc.). Tanmateix, es detecta una certa consciència lingüística favorable a la normalització de la llengua catalana. Finalment, una de les conclusions més importants és la constatació que la difusió de la terminologia normalitzada resulta insuficient. Malgrat que en tots els casos s'ha dut a terme algun tipus de difusió de les propostes, s'ha comprovat que la majoria no ha arribat als seus destinataris, ja que s'ha detectat un desconeixement general de les denominacions normalitzades i dels materials de difusió elaborats. I, tal com s'afirma a Vila (dir., Nogué i Vila, 2007: 246), és complicat que una comunitat utilitzi uns termes que desconeix.

D'acord amb aquestes conclusions, els autors plantegen alguns reptes per superar els esculls detectats. La proposta bàsica va dirigida a les institucions (Vila, dir., Nogué i Vila, 2007: 246), però també s'apunten algunes propostes per a contribuir al replantejament de les estratègies de difusió: d'una banda, s'emfatitza la vessant sociolingüística i els autors subratllen el fet que cal conèixer prèviament l'àmbit especialitzat on es pretén normalitzar la terminologia, les vies de difusió idònies i la receptibilitat dels usuaris; d'una altra banda, proposen noves formes per a difondre els termes, com ara incidir especialment en els àmbits educatius o complementar les vies de difusió clàssiques amb altres propostes més lúdiques (concursos, premis, jocs, etc.).

L'altre estudi d'aproximació sociolingüística que trobem és un treball inèdit d'un estudiant de màster sobre el vocabulari de l'electrònica (Valls, 2012), que segueix bàsicament la metodologia establerta per Vila (dir., Nogué i Vila, 2007). Com a conclusions, podem destacar dues idees bàsiques, que inclouen implícitament propostes d'actuació per a la millora de la implantació terminològica. La primera és una proposta per a una major i més diversificada difusió de la terminologia electrònica, que explori nous formats de publicació dels termes que aconseguixin arribar als seus destinataris. La segona idea està relacionada amb la situació sociolingüística del català, ja que es constata que és difícil introduir un terme correcte en català si d'entrada la llengua utilitzada majoritàriament en el sector és una altra. En relació amb això, l'autor remarca que el primer lloc on caldria fer arribar la terminologia oficial és en la formació de professionals de l'electrònica.

En general, els estudis d'implantació de base sociolingüística propugnen la necessitat de conèixer prèviament les àrees especialitzades que són objecte d'estudi: les característiques dels usuaris amb referència a la llengua, els àmbits d'ús en relació amb els tipus de discursos prototípics de cada àrea, les vies de difusió de la informació i les innovacions, etc. Aquest coneixement de l'àrea permet *a posteriori* relacionar els resultats d'implantació amb els trets que s'han posat en relleu per a cadascuna, com per

exemple l'actitud dels usuaris respecte de la llengua, la seva consciència lingüística o la receptibilitat.

Ara bé, un estudi de cada àrea d'especialitat en aquest sentit no és sempre possible. Per aquest motiu, els estudis sociolingüístics semblen estar restringits a l'anàlisi d'àmbits especialitzats amb comunitats reduïdes d'usuaris o de sectors molt concrets d'un àmbit. En aquests casos resulten relativament assequibles. Tanmateix, no semblen viables per a estudis d'implantació a gran escala que puguin obtenir dades estadísticament significatives. Per a l'anàlisi d'àmbits especialitzats més amplis (pel que fa al nombre d'usuaris, a la producció oral i escrita, etc.) o per a accedir a tots els sectors d'activitat d'un àmbit, cal recórrer a treballs d'una altra índole. En aquesta línia, s'han desenvolupat els estudis d'implantació basats en corpus, que permeten el tractament de grans quantitats d'informació.

3.2. *Estudis d'implantació basats en corpus*

La majoria dels estudis d'implantació que s'han dut a terme en el context de la llengua catalana estan basats en corpus, majoritàriament escrits. A continuació descrivim alguns treballs de recerca, alguns treballs restringits a l'àmbit acadèmic dels quals tenim coneixement i alguns projectes vinculats a l'avaluació de la implantació de la terminologia en diversos sectors d'especialitat.

En primer lloc, cal destacar un dels primers estudis d'implantació realitzats en català, que va ser publicat en dos articles que presenten la mateixa metodologia d'anàlisi quantitativa (Alonso *et al.*, 2002; Yzaguirre *et al.*, 2003). Els autors consideren que només es pot saber si una proposta oficial té èxit o no en té a través d'un corpus textual real (Alonso *et al.*, 2002: 134) i parteixen de la premissa, que va plantejar primer Auger (1986) i que després també va recuperar Cabré (1992), que hi ha una necessitat d'actualització del lèxic perquè s'adapti a l'evolució de les especialitats i de la llengua en general (Alonso *et al.*, 2002: 123):

Com recullen la majoria de metodologies de treball terminològic, si una proposta no té èxit, al cap d'un temps ha de ser revisada, atès que si és rebutjada pels seus usuaris potencials només contribuirà a fixar, per exclusió, el terme forani o espuri al qual volia substituir.

Amb la idea que cal saber l'estat de la implantació dels termes per a conèixer les necessitats d'actualització reals, els autors desenvolupen estratègies de control del seguiment de la implantació dels termes basades en el corpus textual que ofereix Internet i en els cercadors com a eines de recuperació d'informació. El resultat és el disseny d'una aplicació basada en càlculs estadístics que permet obtenir automàticament dades de forma sistemàtica i regular.

La metodologia utilitzada pels autors d'ambdós articles segueix diversos passos. Es redacten les consultes que s'han d'introduir en els cercadors, les quals preveuen diver-

ses combinatòries dels termes oficials i altres concurrents (Alonso *et al.*, 2002: 127), i s'automatitzen perquè es realitzin a diversos cercadors a intervals regulars de temps. Així, els resultats que s'obtenen de l'aplicació d'aquesta metodologia es poden dividir en dos grups: d'una banda, s'obté un registre quantitatiu del cas analitzat, tant del terme oficial com de les alternatives denominatives; d'una altra banda, s'obté una evolució temporal d'aquest registre, la qual cosa permet comparar qualitativament les diferències en diversos intervals i comprovar si unes formes desbanquen les altres o si els termes oficials s'utilitzen cada cop més. Finalment, també s'obté un registre de les fonts on es troben els termes, cosa que pot permetre realitzar contrastos i veure si el lloc on estan allotjades les formes té influència en el seu ús.

El problema que creiem que presenta aquest sistema es deu precisament al seu principal avantatge, és a dir, al fet que sigui automatitzat: hi manca un control sobre el tipus de pàgines que cada motor de cerca proporciona. Així, no es pot assegurar que el corpus global sigui homogeni de textos especialitzats, de premsa o de textos de divulgació, sinó que probablement hi ha textos que corresponen a diverses tipologies i és, per tant, heterogeni des d'aquest punt de vista. Per tal de minimitzar aquest problema, el treball d'Alonso *et al.* (2002) incorpora una millora del sistema que permet restringir les cerques per domini, és a dir, d'acord amb una extensió concreta (.cat, .eu, .edu, etc.) o amb un URL específic que pot pertànyer a una universitat, a un mitjà de comunicació, etc. Així, amb una actuació manual mínima, es poden constituir corpus més homogenis que permeten realitzar comparacions, i també s'obté un corpus global per a extreure'n dades generals.

Per tal de comprovar l'eficàcia de la metodologia, s'analitzen tres parells de termes de l'àmbit informàtic. En síntesi, la tendència majoritària dels casos estudiats és l'ús predominant del manlleu per davant de les propostes oficials.

Un altre treball recent que pren els corpus textuais escrits com a punt de partida és el de Montané (2012). Es tracta d'un estudi a gran escala que té dos objectius principals: en primer lloc, l'establiment d'una metodologia per a l'anàlisi de la implantació que permeti determinar un conjunt de factors d'implantació que influencien, positivament o negativament, l'ús real de la terminologia normalitzada en català; en segon lloc, identificar alguns d'aquests factors d'implantació, els quals responen a variables lingüístiques, terminològiques, sociolingüístiques o procedimentals. Per tal d'assolir aquests objectius, l'estudi es basa en un corpus escrit de més de cinc milions de paraules de l'àrea temàtica de la informàtica i les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i correlaciona les dades quantitatives amb diversos aspectes dels termes per obtenir dades qualitatives en relació amb els factors d'implantació.

Un cop identificades algunes de les variables que podrien constituir factors d'implantació,⁶ es dissenya una metodologia d'anàlisi que les posi en relleu i permeti

6. La identificació de les variables parteix de la recerca bibliogràfica i de l'observació empírica a partir d'un corpus de prova, que demostra que la implantació dels termes oficials no és homogènia. A grans trets, Montané (2012) conclou que la implantació està relacionada amb la difusió i amb l'àmbit d'ús dels textos. A més, observa que la brevetat i la proximitat formal amb el terme original són factors decisius,

analitzar-les. La proposta metodològica s'organitza en diversos plans d'anàlisi,⁷ que atenyen a característiques diverses dels termes, tant intrínseques com extrínseques:

— Establiment de l'estatus de cada unitat terminològica, és a dir, la seva condició respecte de la norma: essencialment, termes normalitzats *versus* termes no normalitzats.

— Anàlisi lingüística des del punt de vista estructural i formal: categoria gramatical, estructura (monolèxica o polilèxica), mecanisme de formació i via d'entrada (terminologització, transferència des d'una altra àrea temàtica, nova construcció, manlleu).

— Anàlisi de la difusió: presència en els diccionaris (generals i especialitzats).

— Càlcul de la implantació: obtenció de la freqüència d'aparició de cada terme en el corpus textual i càlcul del coeficient d'implantació.

Des del punt de vista de l'avaluació de la implantació, hi ha una part d'aquesta metodologia que és interessant. Es tracta del càlcul de la implantació, el qual permet obtenir dades quantitatives pel que fa a l'ús de les propostes oficials per poder identificar les unitats terminològiques que potser cal reestudiar i actualitzar.

L'objecte d'anàlisi bàsic són els casos normalitzats. Un *cas normalitzat* és el conjunt de denominacions que comparteixen el mateix sentit. La referència és el sentit expressat pel terme normalitzat oficialment pel Consell Supervisor del TERMCAT. En la pràctica, per tant, un cas normalitzat està constituït per totes les formes normalitzades, les formes no normalitzades i les formes desestimades,⁸ en cas que n'hi hagi.

El càlcul de la implantació de les unitats terminològiques que formen part d'un cas normalitzat proporciona una mesura quantitativa objectiva per a saber i poder comparar el nivell d'implantació de les unitats objecte d'anàlisi. Aquesta mesura pren com a base la freqüència absoluta de les unitats en el corpus textual, la qual s'obté mitjançant l'eina ESTEN.⁹ Els resultats s'estandarditzen mitjançant el que Quirion (2003: 122) anomena *coeficient d'implantació* (CI), un índex que estableix per a cada cas una relació entre el nombre d'ocurrències d'un terme del cas i el nombre total d'ocurrències de tots els termes del cas. Esquemàticament, es calcula de la manera següent:

FIGURA 1
Càlcul del coeficient d'implantació

$$\frac{\text{nombre d'ocurrències d'un terme X del cas Y}}{\text{nombre d'ocurrències de tots els termes del cas Y}} = \text{coeficient d'implantació del terme X}$$

així com el fet que els termes normalitzats concorrin amb formes alternatives. Per a una anàlisi detallada d'aquests aspectes, vegeu Montané (2012).

7. Els plans d'anàlisi són independents, fet que permet una ampliació de la metodologia per a l'estudi de factors d'implantació diferents dels proposats.

8. La *forma desestimada* és una unitat que ha estat considerada en el procés de normalització, però que el Consell Supervisor ha descartat explícitament com a forma vàlida per a fer referència a un concepte. D'acord amb la metodologia de treball, doncs, es tracta com a forma no normalitzada.

9. Més endavant parlarem extensament d'ESTEN, ja que és una eina que fou dissenyada inicialment per al seguiment de la implantació de la terminologia normalitzada.

D'acord amb aquest índex, un terme que s'usa sistemàticament per a fer referència a un cas té un CI d'1. En l'altre extrem, un terme amb CI de 0 implica que no s'utilitza mai per a denominar el cas en qüestió. Per tant, com que el CI és un valor que oscil·la entre 0 i 1, cal establir uns barems d'implantació, ja que, tal com afirma Martin (1998: 67): «Il faut forcément un point de repère dont on doit tenir compte si l'on veut mesurer et non pas tout simplement décrire». Així doncs, es considera que tenen un grau d'implantació alt els termes que se situen entre 0,75 i 1 i un grau baix els que tenen un coeficient entre 0 i 0,25. Els valors intermedis obtenen un grau d'implantació mitjà.

El càlcul de la implantació s'ha realitzat sobre la base d'estratègies d'anàlisi utilitzades en estudis previs (bàsicament canadencs i francesos), les quals s'han intentat aglutinar per construir un mètode més complet: la consideració de la variació denominativa present en els textos (cosa que té en compte Auger, 1999) permet conformar descriptivament cada cas normalitzat; l'ús del coeficient d'implantació (adaptat a partir de Quirion, 2003) permet tenir en compte la freqüència d'aparició de cada terme i relativitzar-la per a poder fer comparacions, i l'organització dels resultats en tres franges (com fa Martin, 1998) o graus d'implantació permet emetre judicis de valor respecte de la situació d'implantació de cada cas normalitzat.

A partir d'aquest càlcul i de la seva correlació amb les variables lingüístiques i extralingüístiques estudiades, el treball de Montané (2012) va més enllà de l'avaluació de la implantació terminològica, ja que és precisament una avaluació inicial el que la condueix a fer una anàlisi de les causes que podrien explicar la situació. Aquestes dades li permeten fer propostes que podrien contribuir a l'actualització eficaç del lèxic especialitzat oficial, ja que donen algunes pautes per a la creació de termes.

En parlar dels treballs d'implantació basats en corpus no podem deixar de mencionar el sistema en línia ESTEN.¹⁰ Parteix de la filosofia que el seguiment de l'ús de la terminologia normalitzada és necessari, d'una banda, per a conèixer millor les condicions sociolingüístiques dels termes i, d'una altra, per a avaluar el mateix procés de normalització (Cabré, 2010: 2). A grans trets, podem dir que és una eina independent de llengua que facilita l'exploració de les dades textuais, ja que permet obtenir informació sobre les ocurrències de les unitats terminològiques objecte d'estudi. A més, facilita l'organització dels corpus en subcorpus, en funció de diversos criteris (com ara la data de publicació, l'àrea temàtica, l'àmbit d'ús, etc.), per tal d'obtenir resultats quantitativament contrastables i proposar interpretacions de caràcter sociolingüístic, lingüístic i pragmàtic. ESTEN, doncs, conté una sèrie de prestacions que faciliten l'avaluació de la implantació dels termes en contextos d'ús reals. La caracterització i la segmentació del corpus ofereixen la possibilitat de realitzar tant estudis diacrònics, ja que es pot analitzar l'ús dels termes al llarg del temps, com estudis sincrònics, contrastant l'ús de les mateixes unitats en àrees temàtiques o àmbits d'ús diferents.

10. ESTEN (<http://esten.iula.upf.edu>) és una eina de seguiment de la terminologia normalitzada desenvolupada pel grup de recerca IULATERM de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada, en col·laboració amb el Centre de Terminologia TERMCAT, i finançada per la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

Els primers estudis que van utilitzar l'eina ESTEN, a banda de la tesi doctoral de Montané (2012), es van realitzar sobre alguns casos de normalització proposats pel TERMCAT, en una col·laboració entre aquesta institució i el grup de recerca IULATERM. Per a l'anàlisi, es van utilitzar les dades quantitatives que proporciona ESTEN i, seguint la metodologia de Montané (2012), es van agrupar els termes en casos normalitzats per al càlcul del CI de les unitats objecte d'estudi.¹¹

A banda d'aquest projecte de caire institucional, en el context universitari també s'han dut a terme alguns estudis d'implantació. Es tracta de treballs molt delimitats i breus, de caire marcadament quantitatiu, que tanmateix arriben a resultats interessants. Una anàlisi de la terminologia de la gastronomia asiàtica en corpus escrits (Cot, 2011) observa que els termes que aconsegueixen implantar-se són manlleus (adaptats o sense adaptar). Una altra duta a terme en l'àmbit del surf de neu (Font, 2011), que incorpora dades escrites i dades orals (obtingudes mitjançant una enquesta), conclou, d'una banda, que la implantació dels termes oficials és major en la llengua escrita que en la llengua oral i, d'una altra, que no sembla que l'oficialitat dels textos influeixi en l'ús de la terminologia oficial del surf de neu, ja que la implantació dels termes documentats en textos que emanen de l'Administració pública (obligada a l'ús d'aquests termes per llei) no difereix significativament de l'assolida en textos d'altres àmbits d'ús, com ara la premsa especialitzada.

Existeix també un projecte que concerneix tangencialment la implantació de les propostes oficials. Es tracta de Talaia (TERMCAT i Universitat Oberta de Catalunya, 2009), un observatori de terminologia creat per la Universitat Oberta de Catalunya i el TERMCAT, que recull termes de la societat del coneixement, extrets del buidatge de textos especialitzats, juntament amb la seva situació de normalització. A banda de l'interès que té com a recurs de difusió i de descripció terminològica, cal afegir que, per les seves característiques, Talaia permet fer un seguiment de la implantació dels termes normalitzats i, com a observatori, també serveix per a detectar en un moment primigeni la neologia terminològica. Per aquest motiu, podria resultar ser una font d'informació crucial per a la detecció precoç dels nous conceptes que s'introdueixen en la llengua i podria permetre una actuació immediata de les institucions competents en matèria de normalització lingüística, la qual cosa constitueix un factor d'implantació important.

4. PERSPECTIVES DE FUTUR

La revisió bibliogràfica sobre els estudis d'implantació en llengua catalana que hem presentat en aquest article fa palesa la necessitat d'avaluació i d'actualització, si escau, de la terminologia catalana normalitzada. Aquesta situació s'emmarca dins les fases de la normalització terminològica, descrites per Auger (1986), que inclouen l'avaluació i

11. Alguns dels resultats quantitatius obtinguts en aquests estudis de cas es poden consultar a Lorente (2012).

el seguiment de la terminologia elaborada i difosa, per a comprovar si realment assoleix la implantació projectada, i la seva eventual actualització, en cas que no se n'hagi estès l'ús. Uns resultats d'implantació positius animarien a continuar la tasca i justificarien la intervenció en la llengua; uns resultats negatius evidenciarrien la necessitat de replantejar la tasca normalitzadora, no per eliminar-la, sinó per modificar-la i millorar-la perquè resulti eficaç (Auger, 1999). Per això, paral·lelament, cal intentar també conèixer els motius que afavoreixen o obstaculitzen el canvi sociolingüístic que preveu la normalització.

Malgrat que aquestes fases finals del procés de normalització terminològica són potser les menys estudiades, «probablement por la dificultad que supone analizar un fenómeno tan complejo» (Cabré, 2010: 2), darrerament la implantació ha suscitat interès tant en l'àmbit institucional com acadèmic i els treballs en aquest camp comencen a proliferar, tal com hem observat. Tanmateix, hi ha encara molts aspectes pendents d'exploració que permetrien anar més lluny en l'avaluació de la implantació terminològica en català.

Així doncs, considerem que ens trobem a les beceroles dels estudis sobre implantació. Les publicacions que han aparegut fins ara estableixen les bases per al treball en aquest camp des d'enfocaments lingüístics diferents i s'han començat a construir les eines que han de permetre realitzar estudis a gran escala. Fins i tot, s'ha proposat una metodologia que permet reflexionar sobre els factors d'implantació que poden influenciar l'ús dels termes, és a dir, que poden contribuir al fet que un terme sigui utilitzat pels especialistes o que caigui en desús a favor d'una forma alternativa. Creiem que l'objectiu del treball en implantació no només és fer un seguiment de la terminologia per actualitzar-la —si cal—, sinó també obtenir indicacions per a la creació de termes nous amb garantia d'èxit. Al Quebec ja existeixen obres que conclouen amb recomanacions per a l'oficialització dels termes a partir de l'observació de l'estat d'implantació de la terminologia d'un àmbit (Auger, 1999). En català també cal que anem més enllà i, a partir de l'estudi dels factors d'implantació —per exemple—, cal que aconseguim una guia per a la normalització, la difusió i la implantació efectives de la neologia terminològica.

Pel que fa a l'orientació dels estudis que existeixen fins a l'actualitat, considerem que l'enfocament sociolingüístic i l'enfocament de la lingüística de corpus no són incompatibles, sinó complementaris. Es poden realitzar estudis de caràcter sociolingüístic que incloguin dades quantitatives i es poden dur a terme estudis de corpus de grans dimensions que incloguin una perspectiva sociolingüística en la interpretació de les dades. De fet, tal com hem vist, ja existeixen estudis en aquesta última línia. Per tant, no es pot abandonar cap de les dues estratègies i seria convenient combinar-les.

Quant als resultats, són diversos els estudis d'implantació que arriben a la conclusió que la difusió de la terminologia normalitzada és insuficient. Hi ha també altres veus que des de fa temps plantegen aquesta situació com un problema per a l'ús efectiu de les propostes oficials. S'hi al·ludia fa més de deu anys en la I Jornada de Terminologia i Serveis Lingüístics (per exemple, Rull, 2002: 119) i encara actualment assegurar una difusió àmplia de la terminologia, perquè arribi a qui està destinada

(des de professors i estudiants fins a experts i mediadors lingüístics), és una preocupació dels serveis lingüístics catalans (Egea, 2012: 65). Piqueras (2002: 147) resumeix molt bé els canals de difusió i els usuaris, encara vigents avui, on caldria esmerçar els màxims esforços per introduir la terminologia normalitzada:

La diligència del TERMCAT en la creació de nova terminologia científica no és paral·lela a la difusió dels nous termes. Els investigadors, i els periodistes i comunicadors científics no sempre coneixen els termes catalans que designen conceptes nous: més aviat solen emprar la paraula anglesa, que els investigadors han llegit en els articles de les revistes especialitzades i els periodistes en els comunicats de premsa rebuts de les principals revistes científiques. Pel que fa a la població general, fa servir les paraules sentides o llegides en els mitjans de comunicació.

Com hem dit, els estudis que s'han realitzat fins ara constitueixen un bon inici per al treball en implantació, però queden encara qüestions pendents, com ara la llengua oral. En aquest sentit, cal tenir present que els estudis de corpus no només permeten l'anàlisi de dades escrites (encara que la majoria d'estudis amb aquest enfocament s'hi basen), sinó que també poden analitzar dades orals. Els problemes principals són la mancança de sistemes d'explotació d'aquestes dades i les dificultats que plantegen les eines de transcripció automàtica (Lorente, 2012). Malgrat tot, seria necessari realitzar estudis d'implantació a gran escala en l'oral, per exemple, obtenint dades de classes magistrals a la universitat, de cursos de formació específics, de converses de laboratori, de discussions entre companys de feina, de converses en botigues especialitzades, etc. És probable que l'estudi de la implantació en corpus orals proporcioni dades divergents respecte de les obtingudes en corpus escrits.¹² De fet, els mitjans de comunicació orals ja han manifestat que les propostes oficials sovint no cobreixen les necessitats reals de comunicació oral (TERMCAT, ed., 2012). Per això creiem que l'estudi de dades orals és essencial i contribuiria a obtenir un panorama general de la implantació terminològica més real i fiable.

També cal parlar dels estudis diacrònics. Un dels punts més importants per a la implantació és el fet que la llengua evoluciona i canvia. D'aquí deriva la importància del seguiment diacrònic de la terminologia normalitzada, un aspecte que ha estat poc tractat, però en el qual s'ha posat èmfasi, per exemple, en estudis com els d'Alonso *et al.* (2002) i Yzaguirre *et al.* (2003) i en la construcció d'eines com ESTEN. Tal com fan aquests treballs, cal desenvolupar tècniques automàtiques o semiautomàtiques que permetin fer un seguiment al llarg del temps de les propostes oficials, i Internet i les noves tecnologies ens ofereixen aquesta possibilitat.

Continuant amb aquesta idea, ens adonem que molts dels treballs existents estan constituïts per un corpus sincrònic. Això ofereix la possibilitat de realitzar un treball

12. Hi ha estudis que demostren que l'ús terminològic a nivell escrit i a nivell oral és lleugerament diferent (Seghezzi, 2011). Creiem que aquest fenomen es podria reproduir en termes d'implantació.

similar uns anys més tard (amb les mateixes característiques i que utilitzi la mateixa metodologia de recollida i anàlisi de dades), cosa que proporcionaria un segon període de contrast per a observar l'evolució de la terminologia.

Un altre punt pendent és l'avaluació de la implantació en diverses àrees temàtiques. Hem observat que els estudis actuals s'han centrat en àmbits diferents (esports, gastronomia, societat del coneixement, informàtica, etc.), però caldria avaluar l'ús de la terminologia normalitzada en tots els àmbits especialitzats que han estat objecte d'una intervenció institucional en aquest sentit. A banda d'obtenir un panorama ampli de la implantació terminològica en català, aquest tipus d'estudis també permetria observar si hi ha àmbits que són més receptius a l'entrada de nova terminologia oficial i si hi ha diferències en les tendències d'implantació.¹³

Recapitulant, si reivindicuem aquest panorama general en català, creiem que els estudis basats en corpus poden contribuir de manera clau a l'obtenció de dades representatives (escrites i orals, sincròniques i diacròniques, sobre diversos àmbits d'especialitat). Només amb un corpus representatiu com a pilar central d'un treball es poden aplicar tècniques estadístiques per a l'anàlisi de les dades amb l'objectiu d'obtenir dades significatives i, per tant, plenament fiables. Amb aquesta informació es podria plantejar la necessitat d'actualització de les decisions de normalització preses i es podria anar més enllà, per obtenir recomanacions que guessin la creació de termes nous.

En definitiva, creiem que l'avaluació de la implantació terminològica en llengua catalana està prenent importància, tal com ho demostra la proliferació de treballs, no només per iniciativa institucional, sinó també en l'àmbit acadèmic. Tots els estudis d'implantació revisats aporten dades rellevants per a l'avenç en aquest camp i, malgrat els enfocaments diferents, arriben a conclusions similars. Això ens ha de fer veure que la combinació de les diverses tècniques utilitzades fins al moment, i altres que puguin aparèixer, és essencial per a conformar un panorama ampli de la implantació terminològica i poder avaluar-la en línies generals.

13. Amb referència a l'ús de manlleus, per exemple, que podria variar d'un àmbit a un altre, en funció de la influència d'altres llengües.